

Drago Kraljević, *Slobodni Teritorij Trsta u fokusu talijanske politike i diplomacije* (1947. – 1954.), Umag: Gradska knjižnica Umag, 2025., 184 str.

U godinama nakon Drugoga svjetskog rata područje između rijeke Dragonje i Mirne nalazilo se u teškoj gospodarskoj i u nedefiniranoj političko-državnoj situaciji. Nakon sporazuma u Beogradu i Duinu iz lipnja 1945. Julijska je krajina podijeljena na dvije zone: Zonu A, pod kontrolom Savezničke vojne vlade, i Zonu B, pod Vojnom upravom Jugoslavenske armije (VUJA). Zona A uključivala je Trst, Pulu i Goricu, gdje su savezničke vlasti pokušale stabilizirati situaciju. U Zoni B, koja je obuhvaćala preostali dio Istre, istočni dio Gorice, Tolmin, Koparid, Sežanu, Postojnu, Ilirsku Bisticu, Rijeku i otoke, lokalne vlasti, predstavljene Narodnooslobodilačkim odborima (CPL), preuzele su ključnu ulogu u reorganizaciji teritorija. Pariškim je mirovnim ugovorom, kojim je veći dio julijskog teritorija pripao Jugoslaviji, osnovan Slobodni Teritorij Trsta (STT), podijeljen na dvije administrativne zone. Zona A, s Trstom, bila je pod savezničkom vojnom upravom, a Zona B, s Bujama i Koprom, pod jugoslavenskom vojnom upravom. Pitanje je guvernera STT-a, koji nikada nije imenovan zbog neslaganja oko kandidata, skinuto s dnevnoga reda UN-a tek 1977. godine.

Drago Kraljević sažima povijest STT-a počevši od teza četvorice poznatih stručnjaka, Giorgia Conettija, Patricka Karlsena, Massima Bucarellija i Giorgia Tamborre, i stajalištem Komunističke partije STT-a, koja je bila podijeljena unutarnjim sukobima nakon Rezolucije Informbiroa između podrške Informbirou i Staljinu te projugoslavenske struje. Potonja je vjerojatno smatrala da je priključenje Zone B Jugoslaviji, uključujući Buje i Kopar, pravedno rješenje, s obzirom na etničku strukturu stanovništva i povijesne veze s tim područjem. Njihova je pozicija bila u suprotnosti s talijanofilskom orijentacijom Komunističke partije Italije.

S međunarodne je strane politički kontekst bio složen nastankom hladnoga rata, u kojem su Sjedinjene Američke Države Sovjetski Savez i njegove saveznike smatrale novim neprijateljima, uključujući komunističku Jugoslaviju i talijanske komuniste. Godina 1948. bila je ključna, obilježena talijanskim izborima u travnju, u kojima su SAD imale ulogu kako bi suzbile talijansku Komunističku partiju, te Rezolucijom Informbiroa, kojom su Tito i KPJ izbačeni iz toga savezništva komunističkih stranaka, čime su otkrivene dugogodišnje nesuglasice između Tita i Staljina, što je Zapad iskoristio kako bi podržao Tita i odvratio ga od sovjetskoga bloka.

U Italiji je tadašnji premijer Alcide De Gasperi osnovao poseban ured za pogranična područja, povjeren Giuliju Andreottiju, s ciljem jačanja talijanskog identiteta, posebno u Zoni B. Započela je intenzivna diplomatska aktivnost između Jugoslavije i Italije, obilježena napetim odnosima i rizikom od oružana sukoba, ali i suprotstavljanjem zapadnoga i komunističkoga svijeta.

Nakon Titova je raskida s Informbiroom jugoslavenska pozicija bila izrazito teška. Tito je ostao bez Staljinove podrške, a Zapad ga nije podržavao. S vremenom se njegova pozicija poboljšala, naročito nakon prestanska podrške komunistima u Grčkom građanskom ratu. Italija je inzistirala na Tripartitnoj deklaraciji, s vremenom ne toliko da bi se ona provela, već kao na sredstvu za postizanje rješenja. Međutim, kompromisi su mogli dovesti Saveznike u teške odnose s Italijom i Jugoslavijom. Jugoslavija je polazila od činjenice da već upravlja Zonom B,

a Zona A nije bila pod talijanskom upravom. Talijanski izbori 1953., pad De Gasperijeve vlade, približavanje Tita SSSR-u nakon Staljinove smrti i dobri odnosi sa Zapadom, posebno s Velikom Britanijom, dodatno su ojačali jugoslavensku poziciju. Kriza izazvana slanjem vojske na granicu od strane novoga talijanskog premijera Giuseppea Pelle intenzivirala je diplomaciju u potrazi za rješenjem kako bi se spriječila obnovljena opasnost od sovjetskog ekspanzionizma.

U tom su kontekstu Zapadne sile pridavale veću važnost drugim političkim interesima, poput naoružavanja Njemačke i formiranja Europske obrambene zajednice. Na talijansku je poziciju utjecala unutarnja politička situacija, jačanje KPI-ja, slabljenje talijanske etničke prisutnosti u Zoni B i političke u Zoni B. Svi su ti čimbenici doveli do slabljenja talijanskih napora.

U toj su situaciji tajni pregovori koji su se vodili u Londonu doveli do potpisivanja Memoranduma o suglasnosti između vlada Italije, Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država i Jugoslavije 5. listopada 1954. Ovim je »sporazumom praktične naravi«, koji nije imao karakter međunarodnog ugovora, prestao postojati Slobodni Teritorij Trsta (STT). U Zoni A talijanska je administracija naslijedila raspuštenu Savezničku vojnu vladu, a u Zoni B jugoslavenska je administracija naslijedila Jugoslavensku vojnu vladu. Iako nije došlo do formalnoga prijenosa suvereniteta, strane su bile svjesne da je pronađeno rješenje konačno, iako formalno privremeno. Jugoslaviji je dodijeljen manji dio općine Muggia, Kopar i Buje, a Trst je pripao Italiji.

Tito, na početku nemoćan i ovisan o pomoći Marshallova plana, postao je od 1948. previše važan politički subjekt za Zapad, koji je iskoristio rascjep u komunističkom svijetu i njegov sukob sa Staljinom. Pitanje Trsta izlazilo je iz hladnoga rata, približavajući se bilateralnom jugoslavensko-talijanskom sporazumu, uz pritisak SAD-a i Velike Britanije na Rim. Talijansko stanovništvo Zone B postalo je taocem pregovora. Jugoslaviji je postojanje značajne talijanske manjine u Kopru i Bujama bilo pregovarački adut. Italiji je prisutnost njezinih sunarodnjaka bila neophodan element za održavanje teritorijalnih zahtjeva prema Zoni B. U takvoj je situaciji došlo do *de facto* prihvatljive situacije za Italiju, uz financijsku potporu SAD-a i Velike Britanije Jugoslaviji. Memorandum o suglasnosti svojim je prijelaznim karakterom regulirao upravu, ali ne i suverenitet nad teritorijima STT-a, što će biti riješeno Osimskim ugovorima. Krajem 1948. Tito je, usamljen i u poteškoćama, s nadom gledao prema Zapadu. Ubrzo je njegov režim postao značajan čimbenik stabilnosti na području Dunava, Balkana i Istočnoga Mediterana i zahvaljujući i tome, dobio je svoju bitku u Istri.

Analiza Drage Kraljevića pruža prosvjetljujuće čitanje ovih događaja pomnim ispitivanjem povijesnih dokumenata i primarnih izvora. Njegovo istraživanje otkriva nepristranu naraciju koja obogaćuje shvaćanje poslijeratnoga razdoblja na Bujštini. Kraljević se uspijeva odmaknuti od tradicionalnih ideoloških interpretacija i predočiti nijansiraniju sliku povijesne dinamike, pružajući sveobuhvatan i kritički pogled na događaje koji su doveli do potpisivanja Londonskoga memoranduma, ističući izazove s kojima su se suočavali politički lideri toga vremena.

Denis Visintin